

ТАКТИЧНІ ОПЕРАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВА З ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ

Розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами ставить перед слідчим різнорівневі завдання, для вирішення яких недостатньо виконання окремих слідчих дій. Це, насамперед, пов'язано із значним обсягом роботи, специфічністю умов розслідування, необхідністю проведення комплексів слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Найбільшої ефективності у цьому можна досягти тільки об'єднуючи зусилля слідчих та оперативних підрозділів у комплексному проведенні слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Тому виникла необхідність дослідження взаємозв'язку проведення цих дій, визначення найбільш доцільних їх комплексів, тобто тактичних операцій.

У криміналістиці проблема тактичних операцій почала обговорюватися з початку 70-х років двадцятого століття. Особливу значимість взаємодія слідчих і оперативних підрозділів набула при розслідуванні розкрадань майна у різних галузях народного господарства [1, с.13, 15; 3, с.29; 6, с.72; 5, с.21-24; 4, с.10-18]. У процесі розслідування розкрадання майна особливе місце посідали тактичні операції: «Документ», «Встановлення осіб, причетних до розкрадання», «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків», «Груповий обшук», «Розшук і затримання злочинців», «Встановлення способу вчинення злочину», «Затримання «на гарячому» та деякі інші. З урахуванням змін стосовно сучасної економічної ситуації, специфіки механізму деяких видів злочинів, рівня технічного прогресу, вказані тактичні операції не втратили своєї актуальності і на сьогодні, зокрема, при розслідуванні шахрайства з фінансовими ресурсами.

Кримінально-процесуальний закон (ст.4 КПК України) зобов'язує у випадку виявлення ознак злочину застосувати усі передбачені законом заходи до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину і до їх покарання. У випадку виявлення ознак шахрайства з фінансовими ресурсами необхідно встановити: 1) обставини створення фірми-позичальника (законність заснування, справжність установчо-реєстраційних документів); 2) дійсність фінансово-господарських документів; 3) достовірність наданих гарантійних документів; 4) обґрунтованість кредитного проекту (техніко-економічного обґрунтування); 5) законність одержання кредиту або надання пільг з оподаткування; 6) цілі витрат одержаних коштів; 7) осіб, причетних до вчинення злочину і ступінь їхньої вини; 8) майно (нерухоме і рухоме), кошти, необхідні для відшкодування завданих збитків; і вжити заходи для збереження.

З метою вирішення поставлених завдань доцільним є проведення тактичних операцій, серед яких найбільшу значимість набувають такі, як: «Документ», «Співучасники», «Позичальник», «Кредитор», «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків». Ці тактичні операції спрямовані на вирішення завдань, пов'язаних: 1) з одержанням необхідних документів – 100% опитаних слідчих МВС України, які розслідували даний вид злочи-

нів, висловились за необхідність проведення тактичної операції «Документ»; 2) із встановленням співучасників з боку позичальника – 66, 7% респондентів вважають необхідною тактичну операцію «Співчасники»; 3) із встановленням позичальника – 84% слідчих підтримують проведення тактичної операції «Позичальник»; 4) із встановленням особи (кредитора), що сприяла вчиненню злочину – 21, 3% висловились за тактичну операцію «Кредитор»; 5) із забезпеченням відшкодування матеріальних збитків – 80 % слідчих зазначили доцільність тактичної операції «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків» .

У зв'язку з тим, що одержання кредиту або пільг з оподаткування неможливе без відображення в документах, отримання в розпорядження слідчого документації і попередження її знищення – одне із найважливіших завдань початкового етапу розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами. Суттєву допомогу у цьому може надати тактична операція «Документ» . Тактична операція «Документ» – універсальна операція, яка посідає важливе місце в ієрархії тактичних операцій початкового етапу розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами. Першочерговість проведення тактичної операції «Документ» обумовлена тим, що з моменту початку розслідування існує велика вірогідність знищення або приховування документів, які використовувалися при вчиненні шахрайства з фінансовими ресурсами.

У разі отримання інформації про те, що кілька осіб, які представляють різні підприємства (організації), вступивши у злочинну змову, незаконно одержали кредит або використали його не за цільовим призначенням, доцільне проведення тактичної операції «Співчасники» . Сутність її полягає у зборі усієї можливої інформації про механізм злочину, встановленні учасників та їх зв'язків.

Тактична операція «Позичальник» проводиться в ситуації, коли наявна інформація про вчинене шахрайство з фінансовими ресурсами, але особу злочинця не встановлено. Дії слідчого у зазначеній ситуації повинні бути спрямовані на встановлення осіб, що були зацікавлені в одержанні цього кредиту. Це можуть бути особи, чиї прибутки безпосередньо залежать від результатів господарської діяльності підприємства або особи, які на момент одержання кредиту знаходились у складному фінансовому становищі (великі особисті борги, надійшли строки повернення раніше одержаного кредиту тощо).

Вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами іноді неможливе без злочинної змови представників кредитора та позичальника. Зв'язок між кредитором і позичальником полягає в тому, що співробітник кредитної установи за хабар сприяє вчиненню шахрайства з фінансовими ресурсами. Це в першу чергу притаманно для випадків видачі державних цільових кредитів. В цій ситуації доцільно проведення тактичної операції «Кредитор» .

Під час вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами державі та іншим кредиторам завдаються значні матеріальні збитки. Для їх відшкодування проводиться тактична операція «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків», яка спрямована на: 1) встановлення наявності та

місцезнаходження майна (нерухомого і рухомого), рахунків в банках, що належать злочинцю; 2) вживання заходів щодо забезпечення збереження майна та грошових коштів.

Тактичні операції «Документ», «Співучасники», «Позичальник», «Кредитор», «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків» становлять собою певні комплекси слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Важливе місце серед них займають: виїмки та обшуки у підозрюваних, слідчі огляди вилучених документів, допити, накладання арешту на майно та рахунки в банках, огляди приміщень, призначення судових експертів.

Під час обшуків, які проводяться одразу ж після порушення кримінальної справи, доцільно, окрім документів, вилучати виявлені грошові кошти, коштовності, антикваріат, предмети, що становлять історичну та художню цінність, хутрові вироби тощо, – все те, що може слугувати забезпеченню відшкодування матеріальних збитків.

Після проведення виїмок та обшуків, огляду вилучених документів, допиту підлягають всі особи, що мають відношення до одержаного кредиту. З метою виявлення ознак інших злочинів, зокрема фіктивного підприємництва, вивчаються та аналізуються установчі документи на предмет їх відповідності вимогам, що пред'являються до складу учасників, порядку оформлення та затвердження.

При вивченні документів необхідно звернути увагу на повноваження посадових осіб підприємства (директора, його заступників, головного бухгалтера), засновників, власників; в чій компетенції прийняття рішення про одержання позики, розпорядження грошовими коштами, що знаходяться на банківському рахунку.

У цей час доцільно порівняти документи, вилучені у підприємства, з аналогічними документами, що знаходяться в банку, податкової інспекції, інших підприємствах чи установах. Необхідно з'ясувати, чи здійснювало дане підприємство господарську діяльність, для чого потрібно ознайомитися з даними податкової інспекції та банку, який обслуговує ці підприємства та установи. Про відсутність господарської діяльності можуть свідчити факти відсутності даних про прибутки та несплату у зв'язку з цим податків, відсутність руху грошових коштів на рахунку [2, с.8].

Важливе значення при проведенні тактичних операцій має допит. Допиту підлягають: особи, чії підписи мають місце у документах, наданих у банк; інші посадові особи, власники, засновники, які могли поставити підписи; особи, які брали участь у зборі і оформленні документів; інші особи, стосовно яких отримана оперативна інформація, що вони можуть володіти необхідними даними. Під час допитів необхідно з'ясувати такі обставини: хто був ініціатором створення підприємства, при яких обставинах прийнято рішення про створення підприємства, підписаний договір засновників, чи всі вони брали участь у цьому, чи не підроблені підписи або відбитки печаток деяких із них, який був порядок формування і компетенції органів управління підприємства та його контролю, порядок розподілу прибутку і створення фондів підприємства, хто запропонував

на посаду керівника, заступників, головного бухгалтера, інших осіб, як давно вони їх знають, які стосунки підтримують та інше. Слідчому необхідно допитати підозрюваного, його близьких родичів, колег по роботі, друзів та інших осіб, стосовно яких є відповідна оперативна інформація про наявність майна, внесків у банках та їх місцезнаходження. За результатами допитів, якщо стало відомо про наявність у злочинця раніше не виявленого майна, проводяться нові обшуки. Якщо конкретне місцезнаходження майна під час допиту з'ясувати не вдалося, то проводяться додаткові оперативно-розшукові та пошукові заходи щодо встановлення цього майна.

У комплексі із слідчими діями проводяться оперативно-розшукові заходи, спрямовані на збір і перевірку інформації, яка поступила на той час (опитування осіб, які можуть володіти необхідною інформацією, прослуховування телефонних переговорів, прослуховування приміщень, зовнішнє спостереження з використанням технічних засобів). Оперативне супроводження розслідування злочину має важливе значення. В результаті проведення оперативно-розшукових заходів, слідчий одержує необхідну інформацію і має можливість планувати проведення слідчих дій, орієнтуватися та оцінювати інформацію, яка надходить від допитуваних. Оперативним шляхом перевіряється інформація, яка була одержана під час допитів. Важливе значення має виявлення осіб, у яких з підозрюваним конфліктні стосунки. Це можуть бути співробітники банку, які бажають отримати посаду, яку займає підозрюваний; особи, які на їх думку, незаконно звільнені, отримали стягнення, переведені на нижчу посаду тощо. Поінформованість слідчого про конфліктні ситуації може надати суттєву допомогу у виборі тактики проведення допиту та очної ставки. Певну інформацію можуть повідомити співробітники, що виконують забезпечувальні функції, бо вони, як правило, не зацікавлені у приховуванні правди.

В останні роки відмічається тенденція організованості та згуртованості злочинців під час здійснення посягань на фінансові ресурси. З'явилися злочинні групи, які спеціалізуються саме на вчиненні шахрайства з фінансовими ресурсами [7, с.283], використовуючи при цьому раніше невідомі злочинні механізми, міжнародні зв'язки, новітні технології. Тому сьогодні питання співробітництва різних підрозділів та служб правоохоронних органів під час досудового слідства стають як ніколи актуальними. Виникла необхідність в удосконаленні існуючих та розробці нових підходів до вирішення даної проблеми, і певне місце серед них займають питання організації та проведення тактичних операцій.

Список літератури: 1. Князев В. А., Мозговой П. П. Методика расследования и раскрытия хищений грузов на железнодорожном транспорте: Учеб. пособие. Горький, 1977. 2. Ларичев В. Д. Выявление преступлений, совершаемых в сфере экономики при переходе к рыночным отношениям. М., 1993. 3. Матусовский Г. А. Расследование хищений в промышленности и сельском хозяйстве. Х., 1979. 4. Расследование хищений государственного имущества, совершенных путем присвоения, растраты либо злоупотребления служебным положением: Учеб. пособие / Под ред. М.П. Хилобока. М., 1968. 5. Селезнев Б. Н., Радаев В. В.

Участие следователя в тактических операциях на первоначальном этапе раскрытия хищений // Совершенствование криминалистических средств и методов раскрытия и расследования хищений социалистического имущества. Волгоград, 1982. 6. Хмыров А. А. Расследование хищений государственного и общественного имущества: Учеб. пособие. М., 1970. 7. Шепітько В. Ю. Теория криминалистической тактики: Монография. Харьков, 2002.

Надійшла до редколегії 11.02.03